

ІНТЕГРАЦІЯ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР ВИЩОЇ ОСВІТИ ЯК ЧИННИК ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

© Фещур Р.В., Яворська Н.Р., Свірська О.Б., 2005

Розглянуто проблемні питання оцінювання конкурентоспроможності національних економік різних країн, а також сучасні проблеми інтегрування національних освітніх систем і, зокрема, освітньої системи України у європейський простір вищої освіти.

In the article the problem issues of competitiveness evaluation of different countries national economies, actual problems of national integration including Ukrainian educational systems into European area of higher education are considered.

Постановка проблеми. Конкурентоспроможність економіки певної держави можна розуміти як ступінь її можливості виробляти продукцію і послуги, які б відповідали вимогам світових ринків за умови збереження чи навіть підвищення доходів громадян цієї держави. За висловом Дж.Сакса, економіка є конкурентоспроможною у світі, якщо економічні інститути та політика країни забезпечують її стійке та швидке економічне зростання, а також сприяють довгостроковому зростанню. Зазначимо, що єдиного тлумачення терміна "міжнародна конкурентоспроможність економіки" нині не існує, як і єдиного підходу щодо розрахунку числового значення показника конкурентоспроможності [1]. Одним з ключових елементів конкурентоспроможності економіки є якість освітньої системи, яка забезпечує розвиток інтелектуального потенціалу суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемні питання конкурентоспроможності національних економік (Японії, США, Німеччини тощо) розглядалися в матеріалах [1, 2]. Динаміка розвитку освітньої системи України з урахуванням витрат державного бюджету наведена в працях [3–6, 8]. Сучасні проблеми інтегрування національних освітніх систем у європейський освітній простір окреслені в матеріалах [7, 9].

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є окреслення основних завдань, вирішення яких сприятиме інтегруванню України в європейський простір вищої освіти, тим самим – приведе до підвищення конкурентоспроможності національної економіки.

Виклад основного матеріалу. Рейтинги конкурентоспроможності країн розраховують на підставі числових значень показників (від 150 до 250), які об'єднані у вісім груп основних чинників конкурентоспроможності:

- відкритість економіки для міжнародної торгівлі та фінансів (інтернаціоналізація економіки);
- роль державного бюджету і державного регулювання економіки;
- розвиток фінансових ринків;
- якість інфраструктури;
- якість технології (наука і технологія);
- якість бізнесового менеджменту;
- динаміка ринку праці та якість людських ресурсів;
- якість юридичних та політичних інститутів.

Кожен з цих чинників безпосередньо чи опосередковано залежить від якості людських ресурсів, важливою характеристикою якої служить рівень освіти. За каталогом М. Портера, до чинників, необхідних для конкурентоспроможності певної галузі економіки, належить і кваліфікована праця.

У рейтингу міжнародної конкурентоспроможності країн світу за 1998 р. попереду розмістилися США, Сінгапур, Гонгконг, Нідерланди, Фінляндія, Норвегія, Швейцарія, Данія, Люксембург, Канада, Ірландія, Великобританія, Нова Зеландія, Німеччина, Австралія, Тайвань, Швеція, Японія.

18-та позиція Японії у 1998 році відображає поступову втрату за чотири роки чільного місця країни у рейтингу конкурентоспроможності (третя позиція у 1994 р.). Щодо країн колишнього так званого “соціалістичного табору”, то найвищу сходинку займає Польща (45-те місце), далі Росія (46-те місце) [1].

Зупинимося детальніше на характеристиці освітньої системи Японії. Японія у глобальній економічній системі займає особливе місце завдяки стрімкому розвитку економіки (“японське економічне чудо”). Важливою складовою цього чуда була освіта, яка вплинула не лише на розвиток економіки, а й на формування гармонійного суспільства.

Головним напрямком освітньої діяльності в Японії стало зміщення наголосу з підготовки кваліфікованих (висококваліфікованих) працівників (виконавців) на формування персоналу з високим творчим потенціалом.

Програма реформування освітньої системи Японії передбачала удосконалення початкової, середньої та вищої освіти, створення системи безперервної освіти, інтернаціоналізацію навчання, комп'ютеризацію та використання інформаційних технологій в навчальному процесі.

Одним із завдань вищої школи вважається прищеплення студентам прагнення до безперервного навчання для розвитку та реалізації потенційних творчих здібностей відповідно до динамічних запитів економіки. Як відзначав М. Масанорі, вища освіта повинна забезпечити відбір і підготовку винятково обдарованих фахівців, таких, що мислять оригінально, нетрадиційно, здатних до вирішення найскладніших завдань [2].

Від випускників вищих навчальних закладів освіти вимагається не моментальна здатність до виконання чітко окреслених посадовими інструкціями функцій, а здатність до швидкого та ефективного реагування на зміну внутрішніх і зовнішніх умов, здатність до подальшого навчання, а також прийняття неортодоксальних рішень.

Оскільки підготовка фахівців вищої кваліфікації базується на принципі переваги загальної (універсальної) над вузькою (спеціальною) освітою, то оволодіння спеціальними знаннями відбувається безпосередньо на робочих місцях, а безперервність навчання забезпечує гнучкість і мобільність людських ресурсів [3].

Заледве вступивши на шлях освіти, японець усвідомлює, що це початок дороги, на якій він перебуватиме протягом усього продуктивного життя. Навчання розглядається в Японії як корисна необхідність, освіта має одну з найвищих цінностей, чим пояснюється висока кількість студентів у вищих навчальних закладах при переважно платному навчанні. У державних і місцевих університетах і коледжах річна плата за навчання може сягати 2 млн. єн, що становить близько третини від середньої річної заробітної платні. Плата за навчання та складання іспитів формує 12 % дохідної частини бюджету державних навчальних закладів, а понад 60 % становлять централізовані надходження з державного бюджету [1].

Зауважимо, що відбір і підготовка найобдарованішої молоді вимагає жорсткої системи поточного і семестрового контролю. Це досягається за допомогою уніфікації вимог до вступників, проведення співбесід щодо мотивів вибору спеціальності, використання додаткових методів індивідуального відбору, формування груп, чисельність студентів в яких не перевищує двадцяти, впровадження інтерактивних методів навчання, запровадження незалежної від зовнішніх впливів, соціального становища студента системи оцінювання знань та професійної орієнтації.

Окремим і важливим завданням вищої школи вважається підготовка наукових кадрів в аспірантурі, оскільки за питомою вагою аспірантів у чисельності населення Японія відчутно поступається багатьом країнам світу. Наприклад, чисельність аспірантів на одну тисячу осіб населення у США становила 7,6, а в Японії – 1 аспірант (за даними 1995 р.). Для порівняння, в Україні динаміка кількості аспірантів на 1000 осіб була такою:

1990 р. – 0,26;

1995 р. – 0,34;

1999 р. – 0,45;

2001 р. – 0,50;

2002 р. – 0,53.

Зазначимо також, що за період з 1990 р. до 2002 р. майже вдвічі збільшилася кількість організацій, які мають аспірантуру (від 291 – у 1990р. до 445 – у 2002 р.), та, відповідно, кількість аспірантів: від 13 374 чол. до 25 288 чол. (на “+”89,1%).

Впродовж усіх років державного існування України освіта вважалася одним із пріоритетних напрямків. При формуванні бюджету України на 1918 рік відзначалося, що “мотиви освітні, економічного добробуту, відродження національної культури та державності переважили мотиви фінансові” [4]. Частка витрат на освіту в бюджеті України на 1918 рік становила 4,2 %. Впродовж року було відкрито два українські університети (Київ, Кам’янець-Подільський), Академію мистецтв, Академію наук, Національну бібліотеку, майже 130 середніх шкіл. За часів Центральної ради Міністерство освіти “проявляло багато доброї волі, намірів і шляхетного запалу до освітньо-культурних справ”[4].

Згідно з Законом України “Про освіту” на розвиток освіти передбачено відводити не менше ніж 10 % ВВП. Фактичні видатки на освіту і науку в 1996–1997 рр. не перевищували 6 % валового внутрішнього продукту, а в 1998–2002 рр. – питома вага видатків на освіту поступово зростає (див. таблицю).

Відносні показники видатків на освіту і науку у 1992–2002 рр., %

Рік	Питома вага видатків у валовому внутрішньому продуктові	Питома вага витрат у загальних видатках зведеного бюджету
1992	-	14,6
1995	-	13,1
1996	5,5	13,2
1997	6,0	16,4
1998*	4,4	14,6
1999*	3,7	13,6
2000*	4,2	14,7
2001*	4,7	17,2
2002*	5,6	20,3

* – починаючи з 1998 р. – видатки на освіту

Джерело: Статистичний щорічник України. – К., 2002.

Зауважимо, що питома вага видатків на освіту і науку у 1992–2002 рр. від загальних видатків зведеного бюджету України має стійку тенденцію до зростання.

Аналогічні відносні показники для ряду економічно розвинутих країн ніби не вражають своїми значенням (питома вага витрат на освіту, науку і культурні заходи у витратній частині бюджету США у 1995 р. становила 2,3 %, Німеччини у 1993 р. – 1,0 %, Японії у 1993р. – 6,2 %), однак, слід зважити, що витратна частина бюджету США у 1995 р. становила 1390, Німеччини – 1044 млрд.дол.США, а також врахувати особливості фінансування сфери освіти в економічно розвинутих країнах світу.

За питоною вагою студентів ВНЗ щодо загальної чисельності населення Україна у 1991 р. посідала не останнє місце у світі, про що свідчать такі дані: США – 5,7 %, Німеччина – 2,4 %, Японія – 2,33 %, Україна – 3,16 % [5]. Як відзначалося в аналізі Світового банку соціально-економічного розвитку України, в прагненні збудувати демократичну політичну систему та ринкову економіку освіта відіграватиме визначну роль, проте для цього слід змінити “організацію, структуру, зміст та систему освіти та виховання”.

Сьогодні євроінтеграція України є важливим чинником соціально-економічного розвитку нашої держави. Згідно із затвердженою Указами президента України “Стратегією інтеграції України до Європейського Союзу” основними напрямками культурно-освітньої та науково-технічної

інтеграції визначено впровадження європейських норм і стандартів в освіті, науці і техніці, поширення власних культурних і науково-технічних здобутків у ЄС. Незважаючи на досягнення освіти в Україні, вона ще не забезпечує потрібної якості, що проявляється у недостатньому рівні конкурентоспроможності випускників українських вищих навчальних закладів на європейському ринку праці.

Запровадження багаторівневої системи вищої освіти (молодший спеціаліст – бакалавр – спеціаліст або магістр) як складової частини безперервного навчання мало на меті забезпечення відповідного до світових стандартів рівня загальнонаукової підготовки фахівців. Однак в останні роки у сфері вищої освіти України, особливо технічної, накопичилися складні проблеми, а саме: надлишкова кількість навчальних напрямів і спеціальностей, відповідно 76 та 584 (кращі світові системи вищої освіти мають у 5 разів менше); недостатнє визнання у суспільстві рівня “бакалавр” як кваліфікаційного рівня, його незатребуваність вітчизняною економікою; загрозлива у масовому вимірі тенденція до погіршення якості вищої освіти, що наростає з часом; збільшення розриву зв’язків між освітянами і працевластувачами, між сферою освіти і ринком праці; плутанина у розумінні рівнів спеціаліста і магістра. Також неадекватно до потреб суспільства і ринку праці вирішується доля такої поширеної ланки освіти, як технікуми і коледжі, це при тому, що їхня чисельність в державі у чотири рази більша, ніж ВНЗ III та IV рівнів акредитації разом узятих. Відійшла в минуле колись добре організована для централізованої економіки система підвищення кваліфікації та перепідготовки. Нової системи, що задовольняла б потреби ринкової економіки, в Україні не створено [8,9].

Відчутну роль у реформуванні вищої освіти в Україні відіграють іноземні партнери, зокрема, USAID. За підтримки Агентства США з міжнародного розвитку Консорціумом із удосконалення менеджмент-освіти в Україні (CEUME) була розроблена Програма реформування менеджмент-освіти [7]. Як слушно відзначається в Програмі:

“... освіта є одним із найголовніших важелів підтримки перехідного періоду і зменшення побоювань, негативної реакції, викликаних старою системою. Лише освічені люди можуть зрозуміти історичну перевагу змін і зробити свідомі рішення в загальному демократичному процесі. Освіта є не менш важливою задля перебудови застарілих та неефективних економічних структур і виведення їх на конкурентоспроможний рівень на світових ринках”.

В 1999 році міністри вищої освіти 29 європейських країн підписали Болонську декларацію [9]. Були узгоджені важливі спільні кроки для розвитку ефективної та єдиної зони вищої освіти Європи у період до 2010 року. Серед основних цілей Болонського процесу, що являє собою діяльність європейських країн, спрямовану на узгодженість систем вищої освіти і приведення їх до єдиного стандарту, є:

- побудова європейського простору вищої освіти як передумови розвитку мобільності громадян з можливістю їх працевлаштування;
- посилення міжнародної конкурентоспроможності як національних, так і загалом європейської системи вищої освіти;
- досягнення більшої сумісності та порівнянності систем вищої освіти.

Основними завданнями та принципами створення зони європейської вищої освіти є введення двоциклового навчання, запровадження кредитної системи, формування системи контролю якості освіти. На Празькій конференції в квітні 2001 року був підтверджений намір щодо встановлення зони вищої освіти Європи до 2010 року, а також виділено найголовніші елементи європейського простору вищої освіти, а саме: постійне навчання упродовж усього життя; мотивоване залучення студентів до навчання; сприяння підвищенню привабливості та конкурентоспроможності європейського простору вищої освіти для інших регіонів світу (зокрема, аспекти транснаціональної освіти).

Болонською декларацією та Празьким комюніке міністрів освіти Європи визначені такі першочергові завдання щодо створення європейського простору вищої освіти:

- забезпечення високої якості освіти як головної умови для довіри, відповідності, мобільності, сумісності та привабливості в європейському просторі вищої освіти;

□ створення на європейському рівні механізмів взаємного визначення результатів дотримання якості з “акредитацією”;

□ забезпечення відповідності навчальних програм потребам європейського ринку праці з урахуванням термінів присвоєння кваліфікації;

□ створення передумов для вільного переміщення студентів, викладачів і випускників;

□ забезпечення відповідності кваліфікації бакалаврського та магістерського рівнів з урахуванням вимог ECTS (від 180 до 240 кредитів для бакалаврського рівня).

19 вересня 2003 року міністри вищої освіти з 33 європейських країн зібрались у Берліні для того, щоб переглянути досягнуті успіхи, та встановити пріоритети та нові завдання на наступні роки, маючи на меті прискорення реалізації проекту створення зони вищої освіти Європи [9]. В процесі Берлінського саміту відзначалася важливість соціального аспекту Болонського процесу та необхідність підвищення конкурентоспроможності, яка повинна урівноважуватися з поліпшенням соціальних характеристик зони вищої освіти Європи, що згодом призведе до посилення соціальної єдності та зменшення соціальної та гендерної нерівності як на національному, так і на європейському рівнях, до перетворення Європи на “найконкурентнішу та найдинамічнішу, основу на знаннях економіку, з більшою кількістю робочих місць кращої якості, та з більшою соціальною єдністю”. Створення міцних зв'язків між вищою освітою та науково-дослідницькою системою відповідних країн посилить фундамент Європи знань. Метою такого утворення є збереження культурного та лінгвістичного багатства Європи, яке базується на успадкованій різноманітності традицій, та сприяння потенціалу інновацій, соціальному і економічному розвитку, через зміцнення співпраці між Європейськими ВЗО.

Учасники Берлінського саміту підкреслили важливість усіх елементів Болонського процесу для створення зони європейської вищої освіти та наголосили на необхідності інтенсифікації зусиль на рівні навчальних закладів, а також на національному та європейському рівнях.

Важливим завданням вищої освіти є впровадження довічного навчання, перетворення його в реальність. Для цього слід спрямувати національну політику країни на досягнення цієї мети і спонукати ВНЗ збільшити можливості щодо навчання нетрадиційних студентів незалежно від їх віку.

Окремим завданням є вироблення кваліфікаційних рамок для зони вищої освіти Європи, розроблення широкого спектра гнучких навчальних шляхів, можливостей та технологій, а також плідне використання кредитів ECS.

Принципово новим є рішення Берлінського саміту щодо поширення загальноєвропейських вимог і стандартів на докторські ступені. В країнах-учасницях Болонського процесу має бути один докторський ступінь – “доктор філософії” у відповідних сферах. Була запропонована формула триступеневої освіти (3–5–8), згідно з якою не менше від трьох років відводиться для отримання кваліфікаційного рівня “бакалавр”, не менше від 5 років – для одержання рівня “магістр” і не менше від 8 років – для отримання вченого ступеня “доктор філософії”. Важливо, що освітньо-кваліфікаційні рівні і вчений ступінь розглядають як складові цілісної системи освіти людини.

Сьогодні 40 європейських країн включно з Росією підписали Болонську декларацію. Очевидно, що альтернативи для України немає. Участь у Болонському процесі є шансом реалізації стратегії євроінтеграції, сприяння підвищенню якості освіти, вирішення проблеми визнання українських дипломів за кордоном. На наступній конференції європейських міністрів освіти в Бергені (Норвегія) у 2005 р. українська делегація має намір ставити питання про приєднання нашої держави до Болонського простору. Основним завданням на цей період є запровадження передбаченої Болонською декларацією системи академічних кредитів, аналогічної ECTS (Європейській кредитно-трансферній системі). За словами ректора НТУУ “Київський політехнічний інститут” М.З. Згуровського для того, щоб вступити до Болонської співдружності і, головне, стати її повноправним членом, Україні треба буде піти на істотні перетворення в системі вищої освіти і науки.

Для реалізації положень Болонської декларації Міністерством освіти і науки України розроблено та затверджено відповідним наказом Програму дій щодо реалізації положень Болонської декларації в системі вищої освіти і науки України на 2004–2005 роки.

Значимо також, що у ході реформування вищої освіти в Україні необхідно зважати передовсім на те, що її розвиток повинен підпорядковуватися законам ринкової економіки, тобто закону розподілу праці, конкуренції тощо, оскільки економічна сфера є дуже важливою у формуванні логіки суспільного розвитку.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Розвиток України, так само, як і підвищення конкурентоспроможності її економіки, визначається у загальному контексті європейської інтеграції. Важливу роль в інтеграційному процесі відіграє впровадження європейських норм і стандартів в освіті, науці і техніці. Оскільки Україна чітко визначила орієнтир на входження в науковий та освітній простір Європи, то їй необхідно здійснювати модернізацію освітньої діяльності в контексті європейських вимог та наполегливо працювати над практичним приєднанням до Болонського процесу. Основними заходами для реалізації концептуальних засад Болонського процесу в Україні є:

- удосконалення двоступеневої структури вищої освіти;
- використання єдиної системи кредитних одиниць і додатка до диплома;
- врахування європейської практики організації акредитації та контролю якості освіти;
- створення умов для вільного переміщення студентів, викладачів та науковців у Європейському просторі вищої освіти.

1. Куликов Г.В. *Японский менеджмент и теория международной конкурентоспособности.* – М., 2000. 2. Япония: *Послевоенная государственная политика: вызовы и ответы.* – М., 1998. 3. Павлиш В.А., Кузьмін О.Є., Фецуур Р.В. *Економічна освіта в Україні в контексті досвіду країн азійсько-тихоокеанського регіону / В зб. “Японський досвід: вивчення, узагальнення та застосування в Україні.”* – Львів., 2000. 4. Лебідь-Юрчик Х. *Бюджетові право.* – Львів, 1927. 5. *Statistical yearbook 1997 for foreign countries.* – Wiesbaden, 1997. 6. Україна. *Соціальна сфера у перехідний період / Аналіз світового банку.* – К., 1994. 7. *Розбудова менеджмент-освіти в Україні. Програма дій.* – К., 2001. 8. Фінніков Т. *Сучасна вища освіта: світові тенденції і Україна.* – К., 2002. 9. Журавський В.С., Згуровський М.З. *Болонський процес: головні принципи входження в Європейський простір вищої освіти.* – К., 2003.

УДК 339.188.4

Н.І. Хтей, Л.С. Ноджак

Національний університет “Львівська політехніка”

ЛОГІСТИЧНЕ ОБСЛУГОВУВАННЯ СПОЖИВАЧІВ В ЛАНЦЮГУ ПОСТАВОК ЕЛЕКТРОЛАМПОВОЇ ПРОДУКЦІЇ

© Хтей Н.І., Ноджак Л.С., 2005

Аналізуються особливості логістичного обслуговування в ланцюгу поставок товарів широкого вжитку. Обґрунтовано пріоритетність різних видів обслуговування поставки для різних груп товарів. Проаналізовано систему логістичного обслуговування споживачів, яка функціонує на ВАТ “Іскра”.

The main peculiarities of logistic services in chain supply have been explained. Priorities of logistic services in the different spheres of supply have been investigated in the paper. The logistic services system of Joint-stock company “Iskra” has been analyzed.

Постановка проблеми. В сучасній економіці спостерігається розвиток сукупної товарної пропозиції через її доповнення послугою. Фактично споживач купує не тільки товар як фізичний об’єкт, але й як супутню йому послугу. Підприємства, які сьогодні конкурують виключно на підставі технічних характеристик товару, раніше чи пізніше опиняться у невигідній для себе